

MAGYAR KÖZÉPKOR A DUNAMEDENCÉBEN

DGRACIA Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Servie, Galicie, Lodomerie, Cumanie, Bulgarieque rex — íme az Anjou-királyok büszke díszmenetben az egész Dunamedencét bejáró címsorozata. Nyomában a középkori Magyar Birodalom tágas határainak lenyűgöző képe bontakozik ki előttünk. I. Károly és különösen Nagy Lajos uralkodása alatt az Árpádoktól örökölt magyar külpolitikai törekvések eredményeképpen a Dunamedencében — hacsak aránylag rövid időre is — megszületett a harmadik európai keresztény nagyhatalom, amely méltó versenytársa lett a Német-római Császárságnak és a Francia Királyságnak. A Magyar Birodalmat keleten és délen pogány népek: törökök és tatárok fenyegették, északon az akkoriban megtérített litvánok szegélyezték s csak Nyugat felé ütközött a keresztény Német-római Császárságba. Legnagyobb kiterjedését a nagy államférfiúi tehetséggel megáldott Nagy Lajos alatt éri el, akinek sikerül egyesítenie a két regnum Mariamim-ot: Magyarországot és Lengyelországot. Ez az a pillanat, amikor három tenger mossa a magyar és a lengyel trón közös betöltője birodalmának határait: az Adria-, a Balti- és a Fekete-tenger.

A kelet európai magyar politikai és kulturális terjeszkedésnek kétségtelenül a XIV. század a fénykora. E terjeszkedés szervezője és végrehajtója maga Nagy Lajos, aki korszerű eszközökkel és elődeinél alig tapasztalt eréllyel lát hozzá az ország bel- és külpolitikai megerősítéséhez. Eszménye a keresztény szellemű feudális államrend megvalósítása. Mint az Egyház zászlótartója száll szembe a pogány és tatár hitű népekkel a Kárpátokon innen és túl: megtöri a litvánok, tatárok ellenállását, benn az országban pedig az Egyház kebelébe tereli az izmaeliták, kúnok, jászok és oláhok tarka seregét. A nagy Szerb Birodalommal a balkáni hegemoniáért verekszik meg, mély sebeket üt a szakadár egyház érdekei, megveti lábát a dalmát tengerparton. A Kárpátoktól keletre a hajdani frank királyok példájára magyar „Ostmark“-ot létesít a későbbi moldvai vajdaság területén s első „örgrófjának“ a máramarosi kenézből magyar nemessé lett Drágost teszi meg. A rakoncátlankodó havaselvi vajdák is hűbéreseivé lesznek s hatalma Bulgária egy jó részére is kiterjed. A szentistváni hagyományokon és a hűbériség eszmevilágán naggyá nőtt birodalmi gondolat szétfeszíti a Kárpátok gyűrűjét s nyomában a Nyugat szellemének

hódolnak be a hegykoszorútól keletre és délre elterülő vidékek, amelyeket Bizánc szívós energiával próbál visszarántani. Kelet és Nyugat dilemmája, amelyet magyar vonatkozásban már első nagy királyunk megoldott volt, a szerbeknél, bolgároknál és az állami élet kezdeti formáival kísérletező oláhoknál még mindig vajúdik. Nyugat megpróbálja meghonosítani műveltségét, életformáit s elküldi egyházi és világi fészekrakóit az ortodoxia féltékenyen őrzött tájaira. A Kárpátok medencéjéből bányászok, iparosok, kereskedők seregei rajzanak Bosznia, Dalmácia, Szerbia és az oláh vajdaságok területére s mindenhová elviszik a magyar királytól kapott előjogaikat. Velük együtt Szent István koronája letéteményesének védelme alatt ferencrendi és minorita szerzetesek kolostorai lepik el a Balkán északi felét. Nagy Lajos visszaállítja a tatárdúlta milkói püspökséget s püspöki székhellyé teszi a moldvai Szeret városkáját is. Lackó vajda megtér, bár népe nem követi az udvar példáját. A történeti erők hullámverése lassacskán elmosta a balkáni és moldvai misszió java eredményeit, a városépítő és városlakó polgárságnak Magyarországból kiinduló keleti és déli előretörése azonban olyan nagyjelentőségű kultúrtörténeti eseménynek bizonyult, amelynek nyomait még a zord emlékezetű oszmán uralom sem tudta betemetni.

Ennek a sebtében felvázolt múltidézésnek csak az a feladata, hogy az alább mondandók megértéséhez szükséges történeti háttérrel az olvasó emlékezetébe idézze. Talán fognak akadni olyanok, akik meglepődve olvassák: már az Árpád-korban magyar szavak jelennek meg egyes környező népek nyelvében s van olyan tudományos elmélet is, mely szerint az oroszoknak még a honfoglalás előtt magyarok közvetítették a sátor és a kard nevét. A XIV. és XV. század folyamán egyszerre felszökken a magyarból kölcsönzött szavak száma s aki kissé elmélyed a velük foglalkozó cikkek, tanulmányok olvasásába, az szinte kísértésbe esik, hogy rövid, összefoglaló szemlét tartson felettük.¹

E lapokon még az eddig elvégzett munka bővebb ismeretetését sem kísérhetjük meg. Célunk annak egyszerű és egyelőre csak hézagos megmutatása, hogy a magyarság vallási, politikai és kulturális hegemoniájának a szomszéd népek nyelvében beszédes nyomai maradtak. Ma még a vallási élet terén tapasztalható magyar hatásokról mondhatunk legkevesebbet s ennek az az oka, hogy az ide vonatkozó forrásanyag igen egyenlőtlen időbeli és földrajzi megoszlásban öröklődött át korunkra s nagyrészt ki sincs adva. Ezek a mostoha körülmények különben más tekintetben is gyakran nehezítik meg a szomszéd népekkel foglalkozók egyébként is nehezen leküzdhető akadályokba ütköző munkáját. A legnagyobb hiány, hogy nincs jól felszerelt keleteurópai intézetünk, ahol az utódállamok nyelvében és történelmében jártas szakemberek részére összegyűjtenék a szomszéd népek tudományos termelését. Ezek az okok magyarázzák, hogy Kniezsa

¹ Úttörő érdemei vannak ezen a téren Miklósiéit Ferenc: *Die Fremdwörter in den slavischen Sprachen*, Bécs, 1867 című munkájának. Ezt néhány magyar kezdeményezés is követte, amelyeknek irodalmát Melich állítja össze: *Régi magyar hatás a tót nyelvre* című cikkében (v. ö. *Magyar Nyelv* XXII. 1926, no skk).

Istvánnak a kaj-horvát keresztény terminológiára gyakorolt magyar hatásokról írt munkája csak vázlat maradt,¹ amelynek ösztönzései azonban rendkívül becsesek. Ez a hatás a zágrábi püspökség megalapításával kezdődött s a XIX. század közepéig tartott. Legrégibb adatszerű emléke a pálosok által elterjesztett remete szavunk, de bizonyos, hogy az alduvati „áldani“, valuvati „vallani“ és egyéb magyar elemek is már a középkorban ismeretessé váltak, nemcsak a kaj-horvátban, hanem más peremnépeknél is. Jellemző, hogy a csa-horvátban — a Kulpától délre és Észak-Dalmáciában — pl. az alduvati ige már a XV. században előfordul, mert ennek a horvát nyelvjárásnak régebbi emlékei maradtak ránk! Joggal feltehető, hogy az erdélyi református oláhok nagyszámú magyar kifejezést tartalmazó vallási szókincse sem kizárólagosan a reformáció korában jutott el az oláhok nyelvébe, hanem régebben.

A politikai és az udvari élet terén már kevésbé bizonytalan talajon mozoghatunk. A birodalom fogalmát kifejező ország középkori horvát és szerb forrásokban bukkan elő s megtaláljuk a XVI. századi középbolgár széphistóriában, az ú. n. Trojanska prica-ban is, amelynek még az a nevezetessége is megvan, hogy ú r szavunkat „dominus“ értelemben több ízben fellelhetjük benne. Az ilyen szavak elterjedésére nézve útmutatóul szolgálhat a XII. századi bizánci történetírónál, Kinnamosnál előforduló urum, amelynek jelentése „trónörökös“, vagyis a senioratus-nak megfelelően a magyar király legidősebb fiának megszólítása s bizonyára a Mánuel császár udvarában időző magyar hercegektől hallott róla a görög krónikás.

De nemcsak délen találkozunk ország szavunkkal, hanem északon is Orzechowski lengyel krónikás munkájában. Igaz, hogy ez az adat csak XVI. századbéli, de valószínűleg megvolt már a magyar-lengyel dinasztikus kapcsolatok idején is. Hasonlóképpen feltehető, hogy nemcsak jobbágy szavunk terjedt el még a középkorban a lengyel nyelvben, hanem sok egyéb magyar kifejezés is. A híres lengyel nyelvtudós A. Brückner szerint a lengyelben az idők folyamán száznál több magyar szó honosodott meg s ezek jórésze még ma is közzsájon forog.² A közös magyar-lengyel határ megvalósulása idején talán nem időszerűtlen annak említése sem, hogy a XVI. századtól kezdve a lengyel hadi terminológiában valósággal hemzsegnek a magyar szavak s ezeknek részletes felkutatása Brückner vázlatos fejtegetései után is egy önálló monográfia keretében igen kívánatos volna. Egy ilyen munka a középkori előzmények feltárását is feladatául tűzhetné ki. Nem nehéz olyan hadi kifejezéseket sem találnunk, amelyek valamennyi szomszéd népnél vagy majdnem mindegyiknél előfordulnak. Melich János mutatta ki, hogy tábor szavunk egész Kelet-Európát bejárta s igen régen — még a középkorban — utat talált a szomszéd népek nyelvébe. Hasonló módszerrel végzett kutatások szép eredményre vezethetnének kard, katona és huszár szavunk történetének tisztázásában is. Nagy István moldvai vajdáról tudjuk,

¹ L. a Nyelvtudományi Közlemények Budenz-kötetében, 1936.

² L. az Ungarische Jahrbücher IV. kötetében megjelent: Ungarn und Polen című tanulmányát, 1924.

hogy magyar mintára könnyű lovasságot szervezett s ezeket huszároknak nevezte.

A középkor lovagvilágának közvetítésében szintén kimagasló szerep jutott a Magyar Birodalomnak. A királyt a nyugati Ritter-ek és chevalier-k mintájára az udvari vitézek vették körül (milites aulae), akik kiváltságos társadalmi osztályt képeztek s lovon szolgálták hűbérurukat. Hírüket a bizánci Chalcocondylas is megörökítette a várnai és rigómezei csaták leírásában. Ahogy Kinnamos urum szavunk emlékét őrzi, úgy jegyezte fel krónikástársa a „vitédzidas“ hőstetteit. Forrásaink oláh és horvát miles-ekről tudnak, a királyon kívül azonban még egyházi és világi méltóságoknak is lehettek lovagjaik, így az oláh vajdáknak is. Román moldvai vajdának egy 1392-ben kiállított oklevelében bukkan fel az első forrásszerűleg ismert lovag: Ivanis viteaz, s utána rendre következnek Drágos, Grozea, Mihály, Román, Koszta, János és a többiek, valamennyien a vitézi cím büszke viselői. 1939-ben megjelent idevágó dolgozatom óta¹ több újabb keletű középkori oklevélgyűjtemény jutott nyilvánosságra s ezekből a moldvai és havas-elvi vitézek sorát újabbakkal egészíthetnők ki. A vajdaságok kancelláriáiban kiállított és általában délszláv szerkesztésű oklevelekben a lovag hűségének vjerna szluzsba a neve s ez a magyarországi latin oklevelekben használatos „iustum servitium“ pontos fordítása. A lovag hűtlenségét az oláh vajdák okleveleiben a hitleanstvo jelöli, mellette találjuk a h i l l e a n melléknevet is, amely a mai közoláh nyelvben „ravasz, furfangos“ jelentésben él tovább s mikor ma a románok a v i c l e a n szót használják, nem is tudják, hogy a középkori vajdák gyakran megismétlődő hűtlensége folytán került nyelvükbe. A király és az ország védelmében tanúsított vitéz magatartás jutalmául a király örökbirtokkal tüntette ki a lovagot s így magyarázhatjuk, hogy az oláh vajdaságok területén már a XIV. század vége óta örök szavunk uric és uriuc alakban honosodott meg. Ez a szó is mindmáig fennmaradt s „oklevél“ értelemben használatos. Nagy István moldvai vajda udvarában apródokat is találunk. Mikor aztán letűnt a lovagkor, ez a szó is bevonult elhétköznapiasodott értelemben az újkor szókincsébe s ma Romániában a közhivatalokban szolgálatot teljesítő altisztet nevezik apród-nak. Az Anjou-királyok sok hunyadmegyei és máramarosi kenézt emeltek nemesi sorba, de mivel az oláh vajdák nem adhattak nemességet, a szláv oklevelekben előforduló nemes szó mindig a magyar király nemeseit jelöli. Ugyancsak a középkorban került át az oláh nyelvbe a n e a m „család, nemzetség, nemzet“ is, amely nem szavunk megfelelője. Iorga újságjának, a Neamul Románesc-nek címében tehát magyar eredetű szó ékeskedik. A „nép“ fogalmát általában ez a magyar eredetű szó fejezi ki a legrégibb oláh szövegekben, míg az irodalmi és köznyelvben elterjesztett p o p o r alig néhány százados múltra tekinthet vissza.

A VÁROSI ÉLET és közigazgatás terén a hajdani Magyar Birodalom hatásáról szintén számos beszédes nyom tesz tanúbizonyságot. Emlí-

¹ Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen I—II. Ung. Jahrb. VIII. 1928, IX. 1929.

tettük már, hogy a városi élet a Kárpátok medencéjéből ültetődön át a Balkánra — kivéve a dalmát partot — és a vajdaságokba — kivéve a Fekete-tenger partvidékét. A délszláv bányászterminológia mai napig megőrzött német elemeiből arra következtetnek, hogy a Drávától délre kizárólag német telepesek — szepesiek és erdélyi szászok — vándoroltak le. Érdemes volna megvizsgálni, hogy a magyar elem játszott-e szerepet ebben a XIII. század óta tartó folyamatban. Pozitív eredménnyel kecsegtet az a körülmény, hogy a balkáni nyelvekben nem a Stadt, hanem a magyar város szó vált általánossá. Szerb közvetítéssel még a törökkor előtt az albán nyelvterületre is eljutott, ahol Sufflay megállapítása szerint még a legújabb időkben is városnak nevezi a nép több nagyobb kiterjedésű lakott helynek a külvárosát. Jókai, az albán nyelvészet kitűnő művelője, város szavunk legrégibb balkáni említését Stefan Tomas boszniai király oklevelében találja,¹ amely 1446-ból származik. Természetesen nem ez az egyetlen szavunk, amely vándorútján lekerült Albániába, görög, bolgár és török nyelvterületre. Hasonlóan hosszú utat járt meg bíró szavunk, amely a középkorban a szerb k n e z és a görög eredetű primikjur mellett mint fontos közigazgatási műszó divatozott.

Egészen különleges módon alakult város szavunk sorsa az oláh vajdaságokban. Míg a balkáni nyelvekben az idők folyamán „külváros, óváros“ jelentése fejlődött, addig az oláh o r a § egészen napjainkig megtartotta magyar nyelvi értelmét. Azok a román tudósok és politikusok, akik gyakran jobb ügyhöz méltó buzgalommal hangoztatják a magyarság ázsiai eredetét, igen bölcsen cselekednének, ha néha elgondolkoznának az oláh nyelv hasonlóan nagyjelentőségű kultúrszavainak eredetén. Tudomásom szerint eddig még csak egy román politikus akadt, Iamandi, aki a kisebbségek elleni hajszát maga is megsokallva, emlékeztetni merete a román parlamentet azokra a nagy érdemekre, amelyeket a magyarság és a németység az oláhföldi városi élet megteremtése körül szerzett. Vájjon mit tennének ugyanazok a politikusok, ha a mi nyelvünkben lenne oláh eredetű a v á r o s szó?

Az oraş szó a vajdák okleveleiben a XV. század eleje óta fordul elő s nem sokkal később megjelenik a belőle képzett o r a § a n „város-lakó“ is. Egészen logikusnak fogja találni az olvasó, hogy a város szóval egyidőben találkozunk az egyhelybenlakást kifejező lakúvá t i igével is, amelyben könnyen ráismerhetünk lakni szavunkra. A sort kiegészíthetjük a lácaş -sál, amely régebben azonos jelentésű volt a megfelelő magyar szóval, ma azonban csak „Isten háza“ értelemben használatos (lácasurile sfinte). A városi közigazgatás terén a „városbíró“ jelentésű pîrgar, palgar, polgár németes és magyaros hangalakban egyaránt előfordul. A középkori szerbhorvát purg-ári, vagy olaszul b o r g h e s a n i a bányásztelepek lakóinak neve.

A határjárások divatja is magyar mintára honosodott meg a környező délszláv népeknél és az oláhoknál. A XIV. századtól kezdve

¹ L. Die magyarischen Bestandteile des albanischen Wortschatzes című érdekes munkáját, amelyben igyekszik felderíteni azokat a néha bonyolult utakat, amelyeken a magyar szavak az albán nyelv szókincsébe hatoltak. Általában délszláv közvetítést állapít meg. (Ung. Jahrb. VII. 1927).

határ szavunk átvétele mellett számos okleveles adat bizonyítja, hogy alig van adománylevél, amelyben meg ne találjuk. Az oláh nyelv a h o t a r szóból „elhatározni“ jelentésű igét is képezett, amely mindmáig eleven alkateleme a szókincsnek.

A vajdaságok földrajzi helyzete kiválóan alkalmas volt arra, hogy a Nyugat kereskedelme és a Fekete-tenger virágzó empóriumai között a közvetítő szerepet játssza. Az erdélyi városok lakói korán felismerték azokat a gazdasági lehetőségeket, amelyeket a moldvai és havaselvi városalapítások nyújtottak s igyekeztek azokat kihasználni. Bizánci és itáliai pénznemek mellett a magyar báni dénárok voltak a legkedveltebb fizetési eszközök s bizonyára ez az oka annak, hogy a mai oláh nyelv a „pénz“-nek fogalmát a b a n szóval jelöli. A magyar király engedélyével néha az oláh vajdák is felállíthattak pénzverő kamarákat, amelyeknek élén a magyar szóval elnevezett kamarás állott. Musat Péter vajda (1375—91) korából maradt ránk a legrégebb moldvai érmék, amelyeknek hátlapját éppúgy Nagy Lajos címere ékesíti, mint az egykorú raguzai pénzekét. A végeredményben német eredetű régi magyar fertőn „a márka negyede“ szintén gyakran szerepel a vajdák vámtarifáiban. A vajdaságokban lakó nagyszámú magyarság a pénzgazdálkodás egyéb igen fontos műszavaival is megismertette az oláhságot. Ilyen elsősorban a cheltul ige, amely a költeni átvétele. Emellett régebben az egész oláh nyelvterületen használatos volt a c h e l c i u g (v. ö. magyar költség), amelynek hosszabb idő óta a cheltuealá lett erős versenytársa, főleg a régi királyság területén. Magától értetődőnek kell tartanunk az előbbieken nyomán, hogy vámrendszerüket is magyar minták alapján építették ki a XIV. században megalakuló vajdaságok urai. A vámos neve az oláhföldi szláv szerkesztésű oklevelekben vames, a vám ugyancsak várná s az ebből továbbképzett „vámolni“ jelentésű ige vámul. Az eladás tárgyát képező jószágoknak vagy egyéb árucikkeknek neve marha s ebből keletkezett a mai oláh nyelvben közkeletű és „áru“ jelentésű marha. Az árumennyiséget, mértékegységeket jelölő szavak közül említhetjük a m á z s a, mérték — ez az újgörögbe is eljutott s délszláv területen már a XIII. század óta kimutatható — és vég szavakat, amelyek szintén még a középkor vége felé kerültek az oláhba és több más szomszéd nyelvbe. Emeli ezeknek az átvételeknek művelődéstörténeti fontosságát, hogy itt nem holmi fényűzésből vagy múló divat hatására kölcsönvett kifejezésekkel és intézményekkel van dolgunk, hanem az állami, városi és kereskedelmi életnek elemi fontosságú, alapvető fogalmaival. Szomszéd népeink csaknem kivétel nélkül átvették áldomás szavunkat is s feltehető a középkori adatok gyérsége ellenére is, hogy legtöbbjüknél régi kölcsönzéssel van dolgunk. Erre mutat a csa-horvátban a XV. század derekán kimutatható a l d o m a á n i k .

A mesterséget céhszerű tökéletességgel elsajátító iparos mester neve ebben a magyaros hangalakjában több szomszédnép nyelvében honosodott meg s a szónak általában mindenütt több változata ismeretes, amelyek bizánci, olasz, német, magyar forrásokra utalnak. Túlnyomóan magyar forrásból erednek az oláhföldi szóalakok s ez még

Iorga szerint is annak tudható be, hogy a moldvai és a havaselvi városokban sok magyar lakott. Átvették az oláhok mesterség szavunkat is, amely már a legrégebb szövegekben számtalanszor megtalálható s bizonyára még a középkor végén vált ismeretessé. Okleveles adatunk van pl. arra, hogy Nagy István moldvai vajda Mihály mestert a fegyverkovácsot megbízta azzal, hogy a török ellen készülő seregét a szükséges hadi szerszámokkal lássa el. Hasonlóan nagy elterjedtségre tett szert a déli népeknél mindenütt gyökeret verő gazda szavunk, amely lengyel nyelvjárásokba is behatolt. Régi, XV. századi adatokat csak oláhföldön és a szerb-horvátban találtunk.

A jogszokások terén tapasztalható középkori magyar hatásoknak nyelvi nyomai közül az összes szomszéd népekhez elvándorolt határ szavunkon kívül idézhetjük a kezes, kezeség műkifejezéseket, amelyeket először egy 1434-ből keltezett moldvai panaszlevélben találtunk. Érdekes, hogy szláv eredetű szavatos (régebbi alakja savad0s) szavunk — bizonyára a jótállás gyakorlatával együtt — magyar közvetítéssel került a régi oláh nyelvbe, amint ezt a XV. század derekán feltűnő okleveles adatok bizonyítják. Ugyancsak magyar forrásból származik a szláv szerkesztésű oláhföldi oklevelek ponosluvat i igéje, amely a magyar „panaszolni; panaszt emelni“ átkölcsönzése. Itt említhetjük meg a vajdák által a hosszabb utakra kelő és értékes árukat szállító kereskedők részére kiállított salvus conductus-ok szókincsében állandósult bantuvati igét, amely a „senki ne merje bántani őt (vagy őket)“ klisészerűen ismétlődő mondatban 1413 óta igen gyakori. A szó egyébként a ruténban, bolgárban és a szerbben is megvan, középkori okleveles adatot azonban csak a szerbből ismerünk.

A szomszéd népekre, azok műveltségére és nemzeti öntudatuk fejlődésére a későbbi századok folyamán is nagy hatással volt a Kárpátok medencéjét uraló magyarság. Nem célunk e rövid áttekintés keretében kitérni ezeknek ismertetésére, a Belgrádban nemrégiben rendezett könyvkiállítás ízelítőt nyújtott arról a fontos misszióról, amelyet az Egyetemi Nyomda a környező népek — a görögöket sem véve ki — nyelvének és írásbeliségének fejlesztése terén végzett. Az „Apollo“ hasábjain sűrű egymásutánban jelennek meg a magyarság és a szomszédnépek szellemi kapcsolatait tárgyaló tanulmányok s tudományos folyóirataink fokozódó érdeklődéssel fogadják a hasonló tárgyú munkákat. Ennek ellenére még rengeteg a tennivaló. Amilyen örömmel tölt el bennünket a közép-kelet európai összehasonlító irodalomtörténeti kutatásnak Eckhardt Sándor ösztönzésére megindult fellendülése, olyan nagyon kell hiányolnunk a nyelvészeti kapcsolatok terén sok vonatkozásban még mindig fennálló hiányokat. Részletes felderítésük sok más természetű problémával együtt egyelőre a talán nem is távoli jövő feladata. Felesleges hangsúlyoznunk, hogy a dunamedencei magyar öntudat nevelésére és megerősítésére éppen a magyar és a magyar közvetítésű műveltség szertesugárzásának módszeres feldolgozása és a nemzet minden rétegére kiterjedő megmutatása lehet egyik leghatékonyabb eszközünk. A világháborút megelőző esztendőik magyar tudományossága ezeket a kérdéseket nem mindig

kezelte a kellő odaadással, újabban azonban az intézményes keretek hiányának ellenére is megszorodott az egyéni kezdeményezők száma s ezeknek összefogása — még mielőtt elkedvetlenedés venne rajtuk erőt — hálás feladat volna. A szomszéd népek történetében elásott magyar hatások részletes felkutatását ugyanis hiába várjuk másoktól — ezt nem mindig kedvező tapasztalatok alapján merjük állítani — s ezért nekünk kell elvállalnunk ezt a munkát. Ehhez pedig meg kell tanulnunk a környező népek nyelvét. Nemcsak azoknak a nyugati népeknek a nyelvét, történetét, műveltségét kell ismernünk, akiktől annyit kaptunk, hanem foglalkoznunk kell a peremnépekkel is, amelyeknek mi adtunk és közvetítettünk. Bár e sorok írójának saját kutatásai alapján elsősorban a magyar-oláh kapcsolatok terén van részletesebb áttekintése, bizvást hiszi, hogy a tótok, rutének, szerbek, horvátok és szlovének magyar kapcsolatai is lebilincselő monográfiákat töltenének meg.

TAMÁS LAJOS